

МЕЃУНАРОДНОТО ПРАВО ЗА ЖИВОТНА СРЕДИНА ВО СВЕТОТ НА ГЛОБАЛИЗАЦИЈАТА

Апстракт: Овој труд прави осврт на најважните правни акти од областа на меѓународното право за животна средина како дел од меѓународното право во ерата на глобализацијата, каде проблемите се поретко можат да се класифицираат како чисто локални. Заради претходно, трудот ги детектира поважните теории од оваа област како и поважните правни акти на меѓународно ниво комбинирајќи ги меѓусебно. Конечно, се прави увид и во судската пракса на меѓународно ниво. Од сето претходно можат да се извлечат соодветни заклучоци за меѓународното право на животна средина и начинот и степенот на кој истото влијае врз зачувувањето на животната средина ширум целата планета.

Клучни зборови: *Меѓународно право, животна средина, правни акти*

MAROLOV Dejan
MAKSIMOVA Elena

THE INTERNATIONAL ENVIRONMENTAL LAW IN THE GLOBALIZED WORLD

Abstract: This paper analyzes the most important legal acts in the field of international environmental law as part of international law in the era of globalization, where problems can rarely be classified as purely local. For this reason we are selecting the most influential theories in this field, as well as important international legal acts, combining them with each other. Finally, there is an insight into courts practice at the international level. From the above, appropriate conclusions can be drawn on the international environmental law and the manner and extent to which it affects the preservation of the environment around the planet.

Key words: *International law, environment, legal acts*

Вовед

Иако од понов датум, меѓународното право за животна средина е дел од меѓународното право. Имено, класичното меѓународно право не се занимаваше со правото на животна средина сè до појавата на определени загрижувачки тенденции и проблеми на регионално и глобално ниво во оваа област што ја наметнаа потребата и оваа проблематика да биде правно регулирана на меѓународно ниво. Така, сè поголемиот технолошки напредок на човештвото, за жал, донесе и поголемо загадување на животната средина. Денес слободно можеме да кажеме дека тоа загадување е во глобални рамки. Доволно е да се спомене појавата на озонските дупки на повеќе места над нашата планета. Концептот на класичното меѓународно право за предизвикана штета бара точно утврдување на државата причинител и државата која ја претрпела штетата, што секогаш не е можно во конкретнава проблематика. Така на пример, тешко може со сигурност да се утврди која е државата загадувач во случај на таканаречените кисели дождови кои понекогаш паѓаат и илјадници километри подалеку од местото каде што се создадени¹. Претходно ни илустрира дека проблемите со загадувањето тешко дека би можеле да се решат доколку секоја

---

¹ Киселите дождови е термин за хемикалиите кои се испуштени во атмосферата од фабрики, а кои во комбинација со влага и сончева енергија се враќаат на земјата во вид на штетни киселини и дожд.

држава се труди да го реши ова прашање само на национална основа со своето национално право. Така на пример, одредена држава може да ги има најнапредните еколошки закони, а сепак да биде загадена заради дејство настанато во други држави преку кисели дождови, нуклеарни тестови или хаварии кои можат да влијаат врз здравјето на луѓето и биолошкиот свет, глобалните климатски промени, топењето на Антарктикот итн...

Дополнителна тежина на претходно кажаното дава и расправата и дилемите во однос на заштитата на животната средина помеѓу таканаречните развиени држави и држави во развој. Неспорно, сите држави имаат право на развој и искористување на нивните сопствени ресурси за таа цел (Декларацијата од Рио, 1992 год., принцип бр.2). Оттука, евентуалните ограничувања со цел заштита на животната средина на глобално ниво може да се сфатат како ограничувања на правото на развој на државите во развој, додека пак никој не може да го негира фактот дека развиените држави се развиени помеѓу другото и на фактот дека во минатото слободно ја загадувале животната средина зашто меѓународното право за животна средина и не постоело.

Интересен е и односот помеѓу човековите права и правата за здрава и чиста животна средина. Така, според определени правни дефиниции, правото на здрава животна средина е основа или еден вид на предуслов за уживање на останатите основни човекови права, како што е и правото на живот. Во поткрепа на претходно се и Стокхолмската декларација за која пишуваме подолу, Африканскиот договор за човекови права од 1981 год.², Дополнителниот протокол на Американската конвенција за човекови права од 1988 год.³, Извештајот до поткомисијата на ОН за превенција од дискриминација и заштита на малцинствата од 1994 год.⁴ итн.

Оттука, барањето на рамнотежа помеѓу правото на развој и државен суверенитет од една страна и заштитата на животната средина заедно со потребата од меѓународна соработка со цел обезбедување на ова човеково право, од друга страна, е предмет на регулација на меѓународното право за животна средина.

1. Теории за животната средина

Како еден од позначајните автори во оваа област го издвојуваме Ц. Стоун кој во својата анализа на јужнокалифорниското право насловена како „Дали треба да постојат дрвјата? - Кон легалните права на природните предмети“ од 1972 год. се залага за доделување на посебни права на животната средина. Во образложувањето на своето тврдење Стоун напоменува дека не се залага за давање на секое право што можеме да го замислиме или што му припаѓа на човекот, што всушност не би било можно и логично, туку само за точно одредени специфични права. Овие права треба да имаат логичка смисла и да биде возможно нивното гарантирање. Воедно, напоменува дека овие одредени права на животната средина не треба да зависат од тоа животната средина да побара овозможување на некое нејзино право кога истото се крши, зашто претходно не е ни можно, а наместо тоа да кое било заинтересирано лице може да го стори тоа наместо неа. Впрочем, како што наведува Стоун, носители на законски права се и бебињата, но во нивно име зборуваат соодветни правни застапници (Диксон и Мекоркуел, 2010).

А. Спрингер во своето дело насловено како „Меѓународното право на загадување - заштита на глобалната животна средина во светот на суверени држави“ од 1983 год. тврди дека и порај сите современи меѓународни стандарди, постоењето на меѓународното право за животна средина, како и постоењето на бројни владини и невладини меѓународни организации кои се занимаваат со оваа проблематика, сепак, сè уште не постои доволно унифициран консензус во меѓународни рамки што пак не дозволува ефикасна меѓународна политика за животна средина. Според него, меѓународното право за животна средина сè уште не е доволно прецизно и дозволува загадување од определена држава, со цел остварување на правото на развој преку терминот „разумна примена“ на расположливите ресурси. Претходно е премногу растеглива категорија. Од друга страна, правото може да стане унифицирано само со согласност на сите држави кои пак имаат

² Во член 24 предвидува дека сите луѓе имаат право на генерално задоволителна животна средина.

³ Според член 11 секој треба да има право да живее во здрава животна средина.

⁴ Според кој правото на животна средина и човековите права се неделиви.

различни перцепции и потешни во однос на истава проблематика. Така на пример, еколошките стандарди може да се перципираат како еден вид наметнување на нелојални економски товари на државите во развој. Понатаму, доколку државите одбиваат да учествуваат и да се усогласуваат не постои сила која може да ги натера да ги почитуваат стандардите кои можеби други држави ги договориле. Спрингер воедно го критикува и постоечкиот систем на „санкциите“ кон државите прекршители, а кои просто се состојат во плаќање на компензации за предизвиканата штета што пак реално може многу малку да направи за животната средина. Според него, државите ретко применуваат реципроцитет за еколошки прашања со други држави, зашто тоа ќе значи и сопствено ограничување на правото на загадување, а владите едноставно не ги сметаат прашањата за заштита на животната средина за суштествени и по приоритет ги рангираат зад политичките и економските (Диксон и Мекоркуоел, 2009).

Е. Браун-Вејс во неговото дело „Наши права и обврски за животната средина на идните генерации“ од 1990 год. ја промовира теоријата на меѓугенерациска еднаквост на генерациите. Односно, сегашната генерација на човековиот вид го има правото на располагање со природната животна средина на целата планета, но заедно со минатите генерации како и со идните генерации. Ова значи дека сегашнава генерација може да ја користи природната животна средина, зшто како таква им е оставена од минатите генерации. Заради ова сегашнава генерација пак има должност да ја користи планетата почитувајќи определени принципи и да ги искористува и заштитува нејзините ресурси на начин што ќе обезбеди нивно користење и од идните генерации, зашто подеднакво и тие го имаат правото кое го има и нашата генерација. Ова право и обврска постои како такво на целата генерација, а не на поединци (Диксон и Мекоркуоел, 2009).

2. Основни правни документи

Постојат две најпознати декларации во областа на меѓународното право за заштита на животната средина. Станува збор за Декларацијата на ОН произлезена од Конференцијата за човекова животна средина од 1972 год., уште позната и како и Декларација од Стокхолм и Декларацијата од Рио за животна средина и развој од 1992 год.

Декларацијата од Стокхолм е значајна по тоа што претставува прв позначаен глобален напор за зачувување на животната средина. Во декларацијата се наведени голем број цели кои треба да се постигнат но без подетално нормативно пропишување на права и особено на обврски (Public International Law: International Environmental Law, 2014). Се состои од 26 принципи. На самиот почеток во воведот се наведува дека се донесуваат заеднички принципи со цел да ги инспирираат и да се насочуваат народите на светот кон зачувување и подобрување на човековата животна средина. Се тргнува од тоа што човекот е прозивод, но воедно и обликувач на животната околина, па оттука самата животна средина но и измените кои човекот ги прави се суштински услов за човековите права вклучително и правото на живот. Понатаму се наведува дека заштитата на човековата животна средина е желба на сите народи, а со тоа е и обврска за сите влади, иако е факт дека постои јаз во степенот на развиеност помеѓу развиените држави и државите во развој и истиот треба да се намали. Се потенцира и проблемот со природниот пораст на популацијата во светски рамки и влијанието врз животната околина, заради што се потребни соодветни политики. Се констатира дека човековиот вид достигнал еволутивен степен во кој може да влијае врз својата животна околина, било на позитивен или на негативен начин и тоа воопшто не е сеедно, зашто човековата животна средина мора да биде зачувана за идните генерации.

Согласно со првиот принцип од оваа декларација, човекот има право на здрава животна средина но и обврска истата да ја заштитува за идните генерации. Вториот принцип ги набројува земјата, водата, почвата, флората и фауната, како и репрезентативните примероци од природните екосистеми, како природни ресурси на планетата Земја кои мораат да се заштитуваат од сегашните, а за идните генерации преку планирање на нивното стопанисување. Принципот бр.3 предвидува дека секогаш кога е тоа можно капацитетот на Земјата да произведува обновливи извори од витално значење треба да се обновува. Четвртиот принцип наведува дека човекот има обврска и кон дивниот свет кој мора да го земе предвид при планирањето на економскиот развој. Принципот бр.5 наведува дека необновливите извори треба да се употребуваат на таков начин што

би се спречило нивно исцрпување, а користа од нивната примена да се дели на целиот човеков род. Согласно со шестиот принцип потребно е да прекинат сите испуштања на отровни материи во количества што го надминуваат капацитетот на животната средина Принцип бр.7 пропишува дека државите треба да ги преземаат сите мерки за да се спречи загадувањето на морињата од материи коишто може да се опасни по здравејто на човекот, но и морскиот свет и неговите животни ресурси. Принцип бр. 21 им го признава сувереното право на државите за искористување на сопствените природни ресурси во согласност со нивните национални политики за животна средина, но на начин што нема да предзвикува штета на животната средина на други држави. Според принцип бр. 22 државите ќе соработуваат во иднина за развивање на меѓународното право кое ќе овозможи компензација на жртвите на загадувањето или друга настаната штета по животната околина. Тука се надоврзува и принципот наведен во бр.23, според кој системот на вредности на секоја држава мора да биде земен предвид, како и стандардите кои секогаш не се соодветни за развиените и државите во развој. Принцип бр. 24 вели дека меѓународните прашања во врска со животната средина треба да се справуваат кооперативно помеѓу сите држави на еднакви основи, без разлика дали се тоа мали или големи држави. Конечно, принципот бр.26 вели дека човекот и животната околина мора да бидат поштедени од ефектот на нуклеарни оружја или други оружја за масовно уништување, па заради тоа државите треба да преземаат мерки во релевантите меѓународни органи за елиминација и целосно уништување на таквите оружја (UN Documents Gathering a body of global agreements, 1972), Програмата за животна средина на ОН беше утврдена по Конференцијата во Стокхолм во 1972 година. Таа ја потврди особената важност на оваа организација во развојот на конвенции и инструменти на полето на заштитата на животната средина. Создадена е во Најроби и се состои од Совет на влада кој брои 51 член, избрани од Генералното собрание. Програмата на ОН за животна средина (UNEP) е одговорна за развојот на бројни иницијативи, вклучувајќи ги Самитот во Виена во 1985 година за заштитата на озонската обвивка, Протоколот од Монреал во 1987 година и во 1992 година Самитот за биолошките разлики. Внатрешното дејствување на Комитетот за поддршка на развојот беше поставено во 1992 година за да ја потврди соработката меѓу различните тела на ОН кои третираа вакви прашања. Истата година, Генералното собрание заедно со Економскиот и Социјалниот совет на ОН (ECOSOC) формираа Комисија за поддршка на развојот при ОН. Таа е составена од 53 држави избрани од страна на ECOSOC со мандати во времетраење од 3 години, чија цел е да го поддржува Советот за животна средина и развој на ОН од 1992 година. Техниките за набљудување кои се применуваат во меѓународните тела вклучуваат и известување, инспекција и стандард-рамки, преку усвојување на конвенции, регулативи, правила итн. Во 1994 година беше договорено Програмата за глобално олеснување на животната средина да се трансформира од тригодишна пилот-програма во постојан финансиски механизам, со што ќе се обезбедат средства и фондови за развој на проекти во рамките на глобалната животна средина, наменети за земјите во развој“ (Шо, 2009, стр. 726).

Декларацијата од Рио за животна средина и развој од 1992 год. беше донесена на Конференцијата на ОН за животна средина и развој (позната како Самитот за планетата Земја од Рио). Оваа декларација се смета како чекор напред од Декларацијата од Стокхолм во однос на поставување на појасно дефинирани меѓународно правни обврски за државите за заштита на животната средина (Диксон и Мекоркуел, 2009). Декларацијата од Рио се состои од преамбула и 27 принципи. Во преамбулата се реafirмира Стокхолмската декларација, но сепак се работи за засебна декларација која има свои специфики. Принципот бр.3, на пример, го афирмира правото на развој кое може да се исполнува со почитување на потребите на развој и на животна средина подеднакво на сегашните и идните генерации. На ова се надоврзува принципот бр.4, според кој постигнување на одржливиот развој, заштита на животната средина, мора да е интегрален дел од политиката на развој. Според петтиот принцип, сите држави и народи ќе соработуваат во борбата против сиромаштијата како дел од политиката за одржлив развој, а со цел да се намалат нееднаквостите во стандарот на живеење и да им се одговори на потребите на мнозинството од народите во светот. Согласно со принципите под бр.6 и бр.7 се признава де факто ситуацијата на постоење на развиени држави и држави во развој, како и нивните соодветни обврски за постигнување на одржлив развој. Промовирањето на соодветни демографски политики се наведени како услов за постигнување на одржлив развој и повисок квалитет на живот во осмиот

принцип. Согласно со принцип бр.10 на национално ниво на граѓаните им се гарантира правото на информации во врска со животната средина, па и можност за партиципација во процесот на носење на одлуките. Државите се задолжуваат да го подржат претходново и да овозможат ефективни судски и административни процедури за што ќе донесат соодветна легислатива согласно со принцип бр.11. Согласно со принципите бр.18 и бр.19, пак, државата е должна да ги извести другите држави за природни катастрофи, вонредни ситуации или активности кои се голема можност да продуцираат ефект врз тие држави. Принцип бр.23 вели дека и народите кои се под доминација или окупација имаат право нивната животна околина и природни ресурси да им бидат заштитени. Согласно со принципот бр.24, државите треба да го почитуваат меѓународното право за животна средина дури и за време на вооружени конфликти. Според принцип бр.25, мирот, развојот и заштитата на животната средина се меѓузависни и неделиви (UN General Assembly,1992).

Како останати значајни правни акти ги издвојуваме: Виенската конвенција за заштита на озонската обвивка од 1985 год. Во оваа Конвенција уште со првиот член е наведена дефиниција за озонската обвивка. Согласно со Конвенцијата, озонската обвивка претставува обвивка од атмосферски озон над планетарната гранична обвивка. Понатаму, Рамковната конвенција за климатски промени од 1992 год. со која се основаше конференцијата на страните со право периодично да ги испитува обврските на страните и овозможува размена на информации. Важен е и Кјото протоколот од 1998 год., како протокол од претходноспоменатата конвенција. Овој протокол пропишува обврска за државите вкупната емисија на гасови да биде намалена за најмалку 5% од нивото во 1990 год., во периодот од 2008 го 2012 год. За жал, определени развиени држави, како САД и Канада, иако го потпишаа подоцна не останаа дел од овој протокол⁵. Значајна е и Конвенцијата за меѓународна трговија со загрозувани видови на дивата фауна и флора од 1973 год. Понатаму, Конвенцијата за биолошка разновидност од 1992 год. Во овој правец мора да се спомене и ЕУ, поточно Договорот за ЕУ каде што помеѓу другите се зборува и за политика на ЕУ за животна средина. Друга позната регионална спогодба од оваа проблематика е и Северноамериканската спогодба во областа на животната средина од 1994 год., склучена помеѓу Канада, САД и Мексико. Познати се и Протоколот за заштита на животната средина на Антарктикот од 1991 год., како и Декларацијата за Амазон од 1989 год. итн. (Диксон и Мекоркуел, 2010). Од понов датум ја издвојуваме Париската спогодба за борба со глобалното затоплување и емисиите на гас, потпишана од дури 196 држави во 2015 год., која требаше да важи од 2020 год. но во меѓувреме САД најавија повлекување од истата.

3.Избрани судски и арбитражни случаи

Овде би го издвоиле случајот „Браната на реката Дунав“ Унгарија против Словачка, пред Меѓународниот суд на правдата во 1997 год. Без да навлегуваме во деталите за спорот, она што е значајно од аспект на меѓународното право за животна средина е издвоеното мислење на судијата Вераментри. Според него, народите на Унгарија и на Словачка неспорно имаат право на развој, односно да се развиваат со цел унапредување на нивната среќа и благосостојба. Сепак, тие во исто време имаат и право на заштита на нивната животна средина, што пак е дел од нивните човекови права. Оттука, евентуална штета врз животната средина има потенцијал да ги намали или наруши останатите човекови права гарантирани со Универзалната декларација, а пред сè правото на здравје и правото на живот (Диксон и Мекоркуел, 2009).

Значајна е и арбитражата на „Топилницата Трел“ САД против Канда од 1966 година. Она што е значајно за меѓународното право за животна средина е фактот што арбитражата утврдила дека според принципите на меѓународното право, ниту една држава нема право да ја користи или да дозволи користење на нејзината територија на начин кој би предизвикувал штета пренесена преку штетни гасови на територијата на друга држава. Секако, потребно е да постојат јасни докази за настанати сериозни последици како во конкретниов случај, односно топилницата која била изградена на територијата на Канада предизвикала штета во државата Вашингтон на

⁵ САД, иако потписници, подоцна не го ратификува, додека пак Канада едноставно се повлече од истиот.

територијата на САД заради што согласно со одлуката на арбитражата, Канада морала да исплати надоместокот од 78.000 УСД (Диксон и Мекоркуоел, 2009).

Случајот „Минорс Опоса против секретарот на Секторот за животна средина и природни ресурси” и пресудата од Врховниот суд на Филипините од 1994 год. е значајна од аспект на потврдување на обврската за обезбедување на правото на животна средина на идните генерации (Диксон и Мекоркуоел, 2009).

„Не е изненадување дека неодамнешните случаи поврзани со прашања за животната средина вклучуваат специфични области на меѓународното право, кои не се засегнати со животната средина како такви. На тој начин случаите Нуклеарни тестови (1973-4) разработуваат прашања за добивање дозвола за одредена активност. (...) Случајот кој се однесува на фосфатните територии во Науру (1992) е поврзан со прашањата за допустливост, режимот на поранешното старателство на Обединетите нации и државната одговорност” (Браунли, 2008, стр.276).

Заклучок

Можеме да заклучиме дека најпознатите теории од областа на заштитата на животната средина наоѓаат свое место во познатите правни акти донесени на меѓународно ниво. Меѓународното право за заштитна на животната средина добива се повеќе на значење во современиот глобализиран свет, каде државните граници се помалку имаат на значење особено областа на животната средина. Сепак се чини дека меѓународно право за животната средина треба побргу да се развива и надополнува со цел да го фати вистинскиот чекор и да допринесе кон вистинка заштита на животната средина како кај развиените така и кај државите во развој.

БИБЛИОГРАФИЈА:

African Charter on human and peoples rights (9.8.2017). Преземено од <http://www.humanrights.se/wp-content/uploads/2012/01/African-Charter-on-Human-and-Peoples-Rights.pdf>

Additional Protocol to the American Convention on human rights In the area of economic, social and cultural rights “Protocol of San Salvador” (09.09.2017)

<[https://www.oas.org/dil/1988%20Additional%20Protocol%20to%20the%20American%20Convention%20on%20Human%20Rights%20in%20the%20Area%20of%20Economic,%20Social%20and%20Cultural%20Rights%20\(Protocol%20of%20San%20Salvador\).pdf](https://www.oas.org/dil/1988%20Additional%20Protocol%20to%20the%20American%20Convention%20on%20Human%20Rights%20in%20the%20Area%20of%20Economic,%20Social%20and%20Cultural%20Rights%20(Protocol%20of%20San%20Salvador).pdf)>

Браунли И. (2008) Принципи на јавното меѓународно право, седмо издание, Скопје: Просветно дело

Диксон М., Мекоркуоел Р. (2010) Случаи и материјали од меѓународно право, четврто издание, Скопје: Датапонс

Public International Law: International Environmental Law (24.8.2014). Преземено од<<http://unimelb.libguides.com/c.php?g=403018&p=2742085#14895906>>

The Rio Declaration on environment and development (12.3.2017). Преземено од<http://www.unesco.org/education/pdf/RIO_E.PDF>

UN Documents Gathering a body of global agreements (6.1972). Преземено од< <http://www.un-documents.net/unchedec.htm>>

Шо Н.М. (2009) Меѓународно право, шесто издание, Скопје: Просветно дело